

Dido Mihilsen

Svetlije od mene

Prevela sa nizozemskog
Jelica Novaković-Lopušina

Beograd, 2023.

*Za moju majku, moju babu, moju prababu
i za sve majke čija imena ne znamo*

Ja sam *penulis**

Pisar

Tjanting, tako me zovu otkako znam za sebe pa, dakle, i vi možete tako da me zovete. Ne znam šta se htelo tim nadimkom. Neku sličnost s *tjantingom*, perom za crtanje šara batika, doskora nisam uočila. Da mi nije glava možda ličila na okrugli bakarni rezervoar *tjanting*? Da mi nije možda iz usta tekao topli vosak? Doduše, sad kad mi je četrdeset i četiri godine, ime Tjanting možda je i primereno. Znaite valjda kako se izrađuje batik? *Tjanting* izvlači linije voskom, pravi nevidljive figure koje prilikom potapanja u farbu ostaju nebojene. Oslikano izranja tek u kasnijem stadijumu. Ja, Tjanting, jesam pisar ali ništa ne izmišljam. Zapisujem ono što mi Isa šapuće, i od njenih reči pravim rečenice. Ja sam njeno pero, njen prevodilac i usmeravam njen tok misli. Njeni likovi, cvetovi, ptice i biljke zasad su nevidljivi. To je namera. Na Isi je da odluči kad će vosak biti uklonjen kako bi sve izašlo na svetlost dana, makar me i jeste zamolila

* Autorka je na kraju knjige dala rečnik javanskih i malajskih izraza i reči, od kojih su se neke odomaćile u holandskom jeziku. Pojmovi su dati u transkripciji. – *Prim. prev.*

da joj malo pripomognem. Do tog trenutka sve će ostati skriveno u nedokučivoj kupki koja ništa ne otkriva, ništa ne odaje.

Isa je moja prijateljica. I ona se prvobitno zvala drugačije, ali to će vam već ona sama ispričati. Sigurno je barem petnaest godina duže na ovom svetu od mene, mogla bi, dakle, da mi bude majka. Ona zna sve o lekovitim travama, plesovima *serimpi* i omiljenoj hrani javanskih prinčeva. Ume pomalo i da čita, ali u pisanju je slaba. Govori javanski, pijačni malajski i prilično dobro holandski. Ja ih sva tri razumem i, što je još važnije, mogu da zapišem njene reči na holandskom, jeziku onih kojima je ovo namenjeno. Znak je velikog poverenja što me je Isa zamolila da se latim toga. Moraće sopstvenim rečima kazati zašto joj je do toga stalo. Njena je to priča, glavni lik u ovoj priči je ona. Ja sam samo čata, mada se neću ustručavati da tu i tamo dodam koju fusnotu ako smatram da je potrebno: ne delim ja uvek Isin pogled na život a takođe smatram da su neophodna objašnjenja uz neke njene reči. Kad joj to kažem, ona me naziva mirođijom u svakoj čorbi, ali ko ovo bude čitao biće mi zahvalan na tome.

Pre nekoliko godina, moja *koki* Diti pojavila se jednog jutra s Isom jer je mislila da tražimo novu *babu tjutji*. Nije da nam je bila potrebna nova pralja jer je ona stara odlično obavljala svoj posao, ali je Isa pobudila moju radoznalost. Nije, naime, posedovala ništa od onog što se traži od *babu*: nije bila snishodljiva, nije pokazivala poštovanje niti spremnost da ispunjava želje. Videla sam mršavu ženu, sazdanu od pravih linija,

obučenu u tamne boje. Nos joj je bio prav i uzan, isto kao i njeno lice, bokovi, stopala. Jedva da sam mogla da razaznam obrise dojki, sve ostalo je bilo ravna linija. Njen pogled nije bio ljubazan ali ni neljubazan. Pomalo ohol, zaključila sam. Isa svakako nije odavala utisak nekog ko želi da se lati posla služavke, a kamoli da pere odeću moje velike porodice s petoro dece. Ja sam okrugla i punačka, i sva uznojena, s mrljama na beloj *kebaji* – ostavljala sam utisak da mi stvarno treba pralja – sedela sam na stolici od ratana na prednjoj galeriji kako bih što više uživala u jutarnjem povetarcu. Stiskala sam u ruci ključevе koji su mi visili na *uditu* oko struka kako bih sebe podsećala na to da sam ja tu gazdarica. Zašto ju je Diti dovela? Zar nije znala da mi niko nije potreban?

Pa ipak mi nije pošlo za rukom da njima dvema odmah pokažem vrata. Kad je Isa preda mnom klekla, jedva sam se suzdržala da ne ustanem i pomognem joj da se uspravi. „Ispričaj mi, Iso, gde si dosad sve radila?” upitala sam. Podigla je pogled i njene oči kao da su se smešile zbog nečeg prijatnog što je videla. Navela je ime na i adrese, većinom iz Jogjakarte i okoline. Zaboravila sam ih ali se sećam da su krajevi u kojima je radila i stanovala pokazivali čudnovatu putanju: od lepe četvrti s vilama za guvernerske činovnike do sirotinjskih krajeva i *kamponga*. Bila je *babu* i još mnogo toga. To je samo podstaklo moju znatiželju.

Možda sam u Isi nešto prepoznala, iako smo po spoljašnosti bile sušta suprotnost jedna drugoj. Pre nego što sam upoznala svog muža, i ja sam bila prosta, nepismena devojka iz *kamponga*. Imala sam sreću da nađem muža savremenih shvatanja: nakon rođenja našeg trećeg deteta odlučio je da se oženi mnome, urođeničkom

njai. U to vreme nije bilo uobičajeno da se ozakoni veza s kućnom pomoćnicom i konkubinom. Ali Ferdinand je otišao i korak dalje: naučio me je da čitam i pišem, tako da sam mogla da pomažem našoj deci oko domaćih zadataka u evropskoj osnovnoj školi. Tea i Kris su naj-inteligentnija od naše dece i njihov otac ne pravi razliku između njih, oboje će ih dati u srednju školu.

Na trenutak sam pomislila da bi Ferdinand Vihers, moj suprug i otac moje dece, bio prava osoba za zapisivanje ove priповести. Studirao je, bio je kontrolor, a sad je novinar i prevodilac, pa će njegove rečenice bez sumnje prirodnije teći od mog hvatanja beleški. Međutim, on mi je ukazao na to da je Isa moja prijateljica, da u mene ima poverenja. Kao Javanka sam joj pri tome bliža nego on, koji je 'Indo-Evropljanin' mešane krvi i evropskog obrazovanja. Obrazložila sam joj to a ona mu je dala za pravo – mogla sam to i da pretpostavim, uvek je zazirala od muškaraca koje ne poznaje dovoljno dobro. Dakle, Isa sad dolazi svako popodne kod nas u kuću i priča mi svoju priču u najvrelije doba dana, dok svi ostali spavaju. To je jedini trenutak kad imam vremena, a njoj je svejedno, ionako pati od nesаницe, preko dana a rekla bih i preko noći.

Ferdinand nas ohrabruje da zapisujemo Isinu pripovest jer se brine. Smatra da se naše društvo previše brzo menja. Holanđani koji dolaze u Istočnu Indiju* više ne

* Zvanični naziv holandske kolonije (današnje Indonezije) koja je obuhvatala dobar deo indonežanskog arhipelaga bio je *Nederlands-Indië* ili *Nederlands Oost-Indië*. U ovom

primaju indonežanske navike kao nekada – sve mora da bude po evropskim običajima. Čak i nošenje *saronga* i *kebaje* izlazi iz mode. Ne oblače se moderno samo *Belande* iz Holandije već i ovde rođeni *totoci*. A Indosi* podležu uticajima i takođe menjaju svoju tradicionalnu nošnju za moderna kimona. Moj muž smatra da su Britanci uzrok svemu tome. Otvaranje njihovog Sueckog kanala omogućilo je ono što je Istočnoindijska kompanija odnosno holandska uprava godinama priželjkivala ali što nikako nije polazilo za rukom. Sad kad putovanje ne traje mesecima već samo četiri do pet nedelja, sve više žena dolazi u Istočnu Indiju da se tu nastani. Putuju sa svojim muževima ili su se u Holandiji udale na neviđeno pa sad dolaze ovamo.

Za mnoge urođeničke žene to su dramatična dešavanja. Ako su ranije – udate ili ne – još i uživale izvestan ugled, sada ih proteruju u prostorije namenjene posluzi ili, još gore, vraćaju ih u *desu* ili *kampong* odakle su potekle. Nekad sa sve decem, nekad primorane da decu ostave kod očeva, ali najčešće te sirotice odlaze bez prebijene pare. To su tragedije povodom kojih niko ništa ne preduzima i koje polako ali sigurno padaju u zaborav. Zato je dobro da žene poput Ise ispričaju svoju priču pre nego što im se ime zaboravi a postojanje porekne.

Osim toga, nadam se da će ispovest osloboditi Isu njenih demona i da će joj doneti pomirenje sa sudbinom.

prevodu će naziv glasiti Holandska Istočna Indija. – *Prim. prev.*

* Indo-Evropljani ili Indosi je naziv za ljude mešane evropske i azijske (pre svega istočnoindijske) krvi. – *Prim. prev.*

Čovek ne bi smeo da umre tako izmučen, a pogotovu ne ako je kao Isa postupao krajnje nesebično.

Tjanting Vihers
Veltevreden, novembra 1910.

Anak mandja

Razmaženo dete koje nije sposobno za zlo

Proživela sam više od šezdeset godina. Krajnje je vreme, čini mi se, da prihvatim da mi Alah određuje sudbinu. Potajno sam odlučila da jednostavno čekam smrt. Koliko god sam mogla, potiskivala sam sećanja svakodnevnim poslovima. Čistila sam povrće i pomagala oko kuvanja za hotelske goste, posećivala sam svoju prijateljicu Tjanting, a uveče sam umorna odlazila u svoj *tikar* na počinak. Tako mi je izgledala svakodnevnica. Podjednako beskoristan mi se čini čitav moj život: nemam decu niti unučad da se o njima staram, i s izuzetkom nekolicine prijatelja, niko neće osetiti tugu kad me jednog dana više ne bude.

A onda me je posetila majka. Na moje iznenađenje, nosila je *sarong* s motivom *parang rusak*, motivom velikog iskošenog noža namenjenim isključivo sultanovoj porodici.

Oči su joj bile duboko upale zbog čega načas nisam znala da li preda mnom stoji mrtva ili živa. Usta su joj se polagano pomerala, žvakala je *sirih* dok joj je njegov sok nesmetano curio iz ugla usana. Za njenog života bi to

bilo nezamislivo; moja majka je uvek bila čista, nijedna dlaka joj nije virila iz punđe u koju je svako jutro uvrtila svoju dugu kosu, kao da svakog trena treba da ide na audijenciju kod sultana. Ako je ikad i žvakala *sirih*, to je po njenom kazivanju bilo samo da bi osvežila dah, a nikako zbog opijenosti koja je list betela činila tako zavodljivim narkotikom.

Činilo se kao da nešto traži: skupocenim bodežom koji je držala u desnoj ruci prevrtala je svoju posteljinu i odeću. Levom se uhvatila za moj *klambu*, kao u strahu da će izgubiti ravnotežu. „Šta to radiš, mama?” upitala sam je ali nisam dobila odgovor, što me je nagnalo da posumnjam da li to moja majka vilenja po sobi ili neki zao duh s lošim namerama. Pošto njeno traganje nije urodilo plodom, podigla je pogled i zagledala se u mene. Bodežom je urezala duboku brazdu u dlan leve ruke a onda pljunula *sirih* na ranu. Zatim je stisla šaku, nečujno ispuстила bodež na pod i krenula ka meni. Stajala sam kao oduzeta u sobi dok me je majka držala u zagrljaju koji je pružao čudnovat osećaj, ali za kojim sam ipak čežnula. Čutke me je dugo držala u naručju. Udisala sam prisni miris mešavine začina koje je majka uvek palila kako bi njihovim dimom vladarskoj porodici namirisala *kaine* od batika, i polako sam se opuštala. Ipak je to bila ona. Samo je moja majka mogla tako da miriše, zli *vedoni* bi zaudarali, naravno, na prljavštinu i trulež. Taman kad sam htela da se predam njenom zagrljaju, odletela je.

Kad ti se majka javi u snu, to nikad nije bez namere. Šta je to htela da mi ispriča, pitala sam se sledećeg jutra zagledana u plafon. Šta je to tražila? Osvrnula sam se po sobi: odeća mi je još uvek ležala uredno poslagana

na gomili. Otkrila sam nejasne crvene mrlje na podu, koje nikad ranije nisam videla. Ličilo je na krv, ili na sok od *siriha*, ili možda na njihovu mešavinu. Velika okrugla fleka kao da se zvezdasto raspršila u mnoštvo malih mrljica, kao da je ta crvena tvar svom silinom bačena na pod. Možda je moja majka to htela da pojasni: nisam sama. I ja sam ostavila svoje tragove. Negde na ovom svetu, možda na ovom ostrvu, hodaju moji potomci, nesvesni činjenice da moja krv struji njihovim venama. Mešana krv. Nisam smela tek tako da umrem a da se njima ne obznanim, ne pruživši im priliku da slede trag natrag ka meni i mojoj porodici. Još sam pred sobom imala zadatak, čak i u ovim godinama.

Sledećeg jutra otišla sam kod Tjanting. Ona je po običaju sedela na prednjoj galeriji i hladila se lepezom. Dvoje najmlađe dece igralo se kraj njenih nogu leglom štenadi koje su čikali starom papučom svog oca. Keruša je posmatrala prizor s odstojanja, spremna da skoči ukoliko bi njenim mladima zapretila opasnost. Tjanting je podigla pogled kad me je čula i srdačno mi je svojom lepezom pokazala na stolicu kraj sebe.

„Zdravo, Iso, izvoli, sedi. Čime mogu da te ponudim?” Kod Tjanting se obavezno jede i pije, pa sam brzo zamolila za čaj jer inače bi počela nadugačko da nabraja sve đakonije koje je mogla da mi ponudi.

„Zapravo sam htela da te zamolim za pomoć”, rekla sam.

„Šta je bilo?”

„Hoću da zabeležim svoju životnu priču. Ali, kao što znaš, ja ne umem dobro da pišem na holandskom. Hoćeš li mi pomoći u tome?”

„Otkud ti to odjednom?”

Ispričala sam joj svoj san i kako osećam da me je majka obavezala da svoju pripovest prenesem unucima. Tjanting se smesta oduševila.

„Pa to je sjajna ideja!” Oduševljeno je zapljeskala rukama, tako da se kuja prenula i zalajala, što je decu nateralo na glasan smeh. Psići su i dalje neumoljivo glodali papuču.

Tjanting se uozbilji. „Možda je bolje da se Ferdinand lati toga. On piše mnogo lepše od mene, sklapa fine rečenice. To ostavlja odličan utisak, zar ne?”

„Misliš?” Ponadala sam se da će Tjanting to lično preuzeti na sebe jer tako bih joj mogla poveriti i sve svoje sumnje. Jedno je zabeležiti nešto za potomke, ali im to predati, neznancima koji s tobom verovatno ne žele ništa da imaju, već je nešto sasvim drugo.

„Razmotriću to s Ferdinandom”, rekla je Tjanting, videvši moje oklevanje. „Dođi slobodno opet sutra ujutro. Ili možda hoćeš nešto slatko uz čaj?”

* * *

Rođena sam 2. *sapara* 1779, što bi po kolonijalnom kalendaru bilo negde u decembru 1850. godine. Moja majka se bavila izradom batika i šivenjem za ženske članove sultanove porodice. Ime koje mi je dala po rođenju bilo je Piranti, što je javanska reč za instrument. Ovo se, naravno, može protumačiti dvojako: majka je poželela da za života imam na raspolaganju sve oblike i vrste instrumenata koji su mi potrebni – no, možda mi je nadenula to ime nesvesno zato što je trebalo da ja sama budem instrument koji će nam uzdići život.

Došla sam na svet u *kratonu* Jogjakarte, u zidom opasanom dvorskom gradu koji za nas Javance predstavlja kosmos na zemlji. Nije to, dakle, tek tako neko mesto. Ja sam, doduše, rasla na obodu, u četvrti krojača, koja se sada zove *kampong* Ngadisurjan. Tu je moja majka posedovala malu kuću od žutog kamena, s pokrivenom galerijom, pomoćnom kućicom i baštom s minijaturnim jezerom. Bila je to mala oaza smeštena u spletu uličica i okružena kolibama s ogradama od pletenog bambusa i krovovima od lišća.

Taj lavirint uličica bio je očaravajući, kao da je svako moje skretanje moglo da me odvede u novu avanturu. Bukvalno sam naslepo poznavala put. Često sam zatvarala oči i zadavala sebi neki zadatak. Idi do južne kapije, ili: nađi Pelataran Kedaton. Tako sam dobro poznavala put da sam prilikom šetnji retko kad dodirivala zidove sokaka. Mada sam ponekad neočekivano naletala na tek okačeno mokro rublje. Što sam bila bliže palati, to su bili veći izgledi da će me jedan od *abdi dalema* ščepati za ramena i uredno vratiti na sredinu staze. U *abdi daleme* sam se mogla uzdati: znala sam, naravno, da je čitava mala vojska dvorjana bila namenjena služenju i zaštiti plemstva, ali i ja sam se osećala bezbedno zahvaljujući njihovom prisustvu. I moja majka je tu spadala: *abdi dalemi* su posvećivali svoj život sultanu i bili su manje-više njegovo vlasništvo.

Tokom tih lutanja trudila sam se da izbegavam figure i maske koje su stajale kod ulaza u zabranjeni deo *kratona*. Bile su mi jezive. Svojim iskolačenim očima, oštrim zubima i isplaženim širokim jezikom kao da su neočekivano izranjale spremne da te svojim nevidljivim rukama i pipcima zgrabe i lagano udave. Činilo se da

oko sebe šire opasan smrad. *Abdi dalemi* nasuprot njima ni po čemu nisu bili preteći likovi koji ti žele zlo. Svojim tihim, skromnim korakom upravo su se starali za mir i spokoj. Bosonogi, šunjali su se skoro neprimetno, krećući se u svojim tamnim odorama kao utvare, nalik na lutke u *vajangu*. Bodež koji su nosili u pojasu oko *kaina* više je predstavljao elegantan ukras nego oružje za probadanje uljeza. Bilo ih je u svako doba, danju i noću, po pljusku i ubitačnoj vrućini koja im je prethodila. Kad su me ptice u mirišljavom drveću *kenanga* izluđivale svojim krikovima i cvrkutom pred parenje, smirivao me je već i sam prizor *abdi dalema* koji su meli pod ili zalivali biljke u džinovskim saksijama.

Pa ipak, kad pomislim na detinjstvo, najpre mi se nametne sećanje na dan kad se moja najbolja drugarica odjednom premetnula u najgoreg neprijatelja. Taj dan predstavlja značajnu prekretnicu u mom životu, pri čemu su *abdi dalemi* indirektno odigrali ulogu.

U to vreme, moje najbolje drugarice bile su sestre Karsina i Djatmi. Moj rođendan padao je tačno između njihova dva. Mlađa Djatmi je bila jako ljupka, mala i punačka, mekih okruglih obraza i pomalo sramežljivog pogleda. Njena starija sestra uvek me je podstrekivala na nestašluke. Moglo bi se reći da je budila ono loše u meni, mada sam je se ponekad i plašila. Igre koje je Karsina smišljala – čupanje nogu žabama ili draženje borbenih petlova u kavezima od bambusa – moja majka bi sigurno osudila. Karsinu je, osim toga, zabavljalo da maltretira sirote sluge, a ja na svoju sramotu moram priznati da sam činila čast svom imenu Piranti tako što sam dozvoljavala da me koristi kao svoj instrument.

Sa sestrama sam se najčešće nalazila na međuga-leriji ispred ženskog paviljona, gde su živele sa svojom majkom.

„Hajde, Piranti, imitiraj mamu još jednom.” Kad bi Karsina tako počela, nisam mogla ili smela da odbijem. Sakrile bismo se iza stuba, blizu mesta gde je jedan od baštovana, ne sluteći ništa, uklanjao uvelo cveće iz ružinih grmova. Pročistila bih grlo i zapovedničkim, zlobnim tonom viknula „*Kebon!* Dođi ovamo!”

Siroti čovek bi se prenuo. Nije imao pojma šta 'ovamo' tačno znači, ali bi smesta ispustio košaru i u čučnju se odgegao u pravcu mog glasa. Mi smo se valjale i sudarale od smeha, a kad bi nas baštovan otkrio, nije se čak ni usuđivao da se naljuti na nas. Za mene je bila prava zagonetka što se uzdržavao i što nas nije jurio da nam podeli par šamara. Možda se i on poput mene pomalo plašio Karsininog prekog pogleda.

Sestre su imale divne igračke, između ostalog lepu, duguljastu dasku kojom smo se igrale *tjongklaka*. Zlatnom i crvenom oslikana daska s nogarima bila je ukrašena drvenim pticama i glavama aždaja i imala je šesnaest okruglih udubljenja u koje je trebalo raspodeliti sjajne školjkice. Moja majka je tvrdila da je *tjongklak* prvobitno bio hazardna igra za odrasle a da su školjke nekad bile sredstvo plaćanja, ali to nisam mogla da zamislim. Prstići su nam munjevito leteli preko daske, brže nego što bi to mogao bilo ko od odraslih.

Ako si toliko vešt – ili imaš sreće – da se sa poslednjom školjkicom nađeš direktno naspram pune činije suparnika, onda smeš da prebaciš sve školjkice u svoju činiju. Kad bih odnela pobeđu u ovoj igri, a tu sreću sam

često imala, onda bi zvanično sve školjke bile moje. Ali Karsina to nije priznavala pa bih ja teška srca svoj plen vraćala u njenu drvenu kutiju. Kad smo se mi ostala deca igrala bez sestara i njihove lepe daske, onda bismo potpeticom uvteli rupe u zemlji. Imala sam punu vrećicu sakupljenih kamenčića, ali zbog njihovih oštrih ivica nisam ih tako rado držala u šaci kao oble školjkice. Kasnije sam se često igrala *tjongklaka* s Tjantinginom decom. Taj divni osećaj i zvuk školjkica što padaju vraćali su me smesta u detinjstvo, samo što moji kvrgavi prsti, nažalost, nisu više tako gipki kao tada.

Možda sam ja zavidela Karsini zbog njene čarobne daske za *tjongklak*, dok je Karsina sa svoje strane zavidno gledala u moj katapult, poklon od majčinog mlađeg brata Ibrahima. Ujka Ibrahim mi je uvek poklanjao igračke za dečake: ja nisam imala oca, on nije imao ni sina ni sestrića pa je to, na ljutnju moje majke, bio njegov udeo u mom vaspitanju. Katapult koji je on sam izdeljao iz komada drveta davao mi je izvestan status među decom. Duvalicu od bambusa imao je svako, ali ona nije imala ni blizu toliki domet kao katapult. Praćkom se već moglo domašiti dalje, ali njome se zato malo teže ciljalo. Pokazujući mi kako se rukuje katapultom, ujak me je upozorio: „Nikad ne gađaj nedužne životinje.” Nije, naravno, mogao ni da sluti kakav cilj Karsina ima pred očima.

Bilo mi je nekih šest godina kad me je Karsina, nešto starija od mene i dosta jača, ko zna koji put pitala za katapult. Po običaju mi je bilo teško da joj nešto odbijem. Osim toga, nisam htela da zaostajem za njom, a pogotovu nisam htela da budem plačljivica kao njena mlađa

sestra. Djatmi nikad nije htela da nam se pridruži u gađanju i najčešće je durljivo ostajala kod kuće kad bismo nas dve krenule napolje. Da budem iskrena, meni je sve to ipak bilo uzbudljivo: naizmenično smo zrelim bobicama ciljale bele turbane *abdi dalema*. Ostavljale smo za sobom mrljav trag jer se većina bobica rasprskavala na podu ili po svetlim zidovima. Ako bismo uspele da neku ispalimo u nečiju glavu, onda bi vrhunac radosti bio kad bi se taj neko mašio za mesto pogotka pa bi mu se ruke skroz ubrljale. Ali je Karsini to brzo dosadilo pa je smislila nešto novo.

„Piranti, danas ćemo pokušati hicem da skinemo *abdi dalemima* turban s glave. Sa zlobnim osmehom na licu, pokazala mi je šaku neoljuštenih plodova molučkog oraha koje nam je namenila kao municiju. Bili su toliko tvrdi da smo mogle mirne duše da ispaljujemo drvene kugle na sirote ljude. Nisam, međutim, ništa rekla i predala sam joj katapult. Nišatile smo naizmenično. Prvi hici omašili su poprilično. Trebalo je navići se na novi kalibar, a *abdi dalemi* nisu dovoljno dugo stajali mirno da bi predstavljali idealnu metu. Orasi su bešumno nestajali u gustišu ili su se uz glasan prasak odbijali o zid.

Karsina je odjednom ugledala nekog starca kako sedi na podu trema jedne od sporednih kuća. Spokojno je pušio duvan i zurio ispred sebe, umoran od teškog rada.

„Ovog ćemo”, šapnula je. Šunjala se oko *abdi dalema* sve dok nije zauzela savršen položaj za pogodak. Zažmurila je na jedno oko, povukla katapult i pustila ga. Orah je poleteo munjevito ka žrtvi, koja je u tom trenutku nažalost okrenula glavu u stranu, usled čega je pogođena pravo u lice.

„Ajooj!” zacvile čovek i uhvati se za glavu. Orah ga je pogodio u obrvu. Njegova se ruka oboji tamnocrvenom krvi koja mu je kuljala između prstiju. Prepadnuta, Karina mi vrati katapult i daje se u beg. Potrčala sam za njom što sam brže mogla, ne bih li umakla u lavirintu uličica i sokaka. Ako bi moja majka saznala, loše bi mi se pisalo. Zamisli da smo tog čoveka oslepele za sva vremena. Ili da su nas uhvatili na delu. Bila sam tad još suviše naivna da shvatim kako bi me Karsina, u slučaju da nas je neko video, proglasila za glavnog krivca time što mi je onako munjevito vratila katapult.

Za svoj deveti rođendan dobila sam od ujka Ibrahima majmunče na poklon. Bio je to najlepši poklon koji sam ikad dobila. Nazvali smo ga Suko, po mom drugaru na koga je majmunče pomalo ličilo. Kad ga je ujak pronašao, tek se bilo rodilo. Možda je Suko bio odbačen jer su mu zadnje nožice bile deformisane, a možda je njegovu majku ubio lovac, ne sećam se više. Imao je slatku njuškicu, prav i uzan nosić kao čovek, i bistre okice. Kosa mu je na glavi izrasla u preslatku ćubu, a uši su se završavale šiljato, kao da je nosio sultanove zlatne ukrase za uši. Ujka Ibrahim me je naučio kako da ga hranim na flašicu i koje su semenke i biljke bile pogodne za njegovu ishranu. U roku od pola godine ručice su mu toliko ojačale da je mogao munjevito da se kreće oslanjajući se na ručne zglobove i štedeći zadnje nožice. Suko mi je najčešće visio oko vrata ili sam ga nosila na boku kao bebu. On je to i bio za mene: moja beba, moj mlađi brat, moje omiljeno društvo. Satima sam mu pričala, čvrsto držala njegovo kosmato telašće i nosom ga trljala po licu

i vratu,* ubeđena da mi Suko uzvraća te nežnosti i da priča sa mnom mrdajući obrvama. Po mišljenju moje majke, nije bilo pametno što ga njuškam jer je po njoj Suko imao buve i smrdeo je. Nisam se uopšte obazirala na to. Kad majka nije gledala, primala sam ga kod sebe u krevet. Jeo je iz mog tanjira, a kad je trebalo nešto da odnesem u palatu, čekao me je u krošnji obližnjeg drveta. U *kampongu* je više dece imalo majmunče ili kuće, ali spona između Suka i mene bila je jedinstvena. Oboje smo bili jedinčad: on nije imao porodicu a ja nisam imala ni braću ni sestre. Bili smo potrebni jedno drugom i stoga nerazdvojni.

Jednog popodneva, Suku je bilo godinu ili dve dana a meni jedanaest, sedela sam iza kuće i peskom strugala šerpe kad sam ga začula kako kriči. Dotrčala sam ispred kuće, odakle je zvuk dolazio, i videla slugu Karsinine majke kako beži s mojim majmunčetom u naručju. Moja rođena majka mirno je to posmatrala sedeći na verandi.

„Mama! Suko! Pomagaj... spreči ga”, vikala sam izbezumljeno.

„Znam. Pusti, Piranti”, bio je njen neočekivani odgovor.

„Zašto?”

„Ne možeš da sprečiš. Pusti.”

„Ali on je moj, ja sam ga dobila od ujka Ibrahima.”

„Pusti, kažem ti.”

* Takozvani *sniff kiss* odnosno indonežanski i dalekoistočni način ispoljavanja ljubavi: dodirivanje nosom i udisanje mirisa. – *Prim. prev.*

„Neću, hoću Suka, idem po njega!”

„Ostaćeš ovde.” U glas joj se uvuklo nestrpljenje, znak da treba da pazim šta govorim.

„Ali mama...”

„Karsina je poželela Suka.”

„Karsina? Ali zašto? Pa zar ona nema svoje životinje?” upitala sam začuđeno.

„To ne znam. Jednostavno je tako, to mi je upravo preneo onaj momak.”

„Pa zar ona to sme, mama?”

„Da, Piranti, ona to sme. Suko je sad njen i više nije tvoj.”

Majka je delovala nepokolebljivo. Plakala sam za svojim drugarom, ubeđena da je on prestrašen i da će me tražiti. Posle kraćeg oklevanja odlučila sam da prkosim majčinom prutu. Dok se ona bavila pripremom večere, izvukla sam se iz kuće. Sunce je već bilo na zalasku, uzavreli zov cvrčaka već je nadjačavao poj ptica. Do mraka mi nije preostalo mnogo vremena. Brzo sam otrčala do ženskog paviljona. Pogledom sam tražila slugu koji je odneo Suka ali ga nisam nigde videla. To je neka greška, pomislila sam. Karsina je moja drugarica, i ona sama je imala majmunčice. Sigurno joj se neki od njih zagubio pa je sluga greškom pomislio da je Suko njen i poneo ga.

Taman kad sam htela da pređem veliki trg ispred odaja za žene, nabasala sam na dvojicu starijih *abdi dalema*, koji su mi preprečili put. Poznavala sam ih kao ljubazne ljude koji su veoma lepo postupali s decom, čak i kad bi ona pred smiraj dana sama lutala *kratomom*.

„*Viludjeng sonten, Mas abdi dalem*”, pozdravila sam ih s poštovanjem, „mogu li da prođem?”

„Kuda ćeš, Piranti?” upitao je onaj mlađi isprživši se.

„Moj majmunčić Suko odnesen je kod Karsine, došla sam po njega”, odgovorila sam još uvek ubeđena da ću ubrzo opet zagrliti Suka. Dvojica stražara načas su se zagledali.

„Bojim se da ne bi trebalo da prođeš, Piranti”, rekao je zatim onaj stariji.

„Ali, došla sam po Suka”, pokušala sam da mu što ljubaznije protivrečim. „On je, naime, moj.”

Stariji *abdi dalem* mi je položio ruku na rame i rekao: „Bojim se da neće moći. Znam da je Suko bio tvoj, ali sad mora da bude kod Karsine.”

„Kod Karsine? Zašto mora?”

„Zato što je ona rekla da želi Suka. A kad jedna *putri* nešto poželi, onda moramo tome da se povinujemo. To važi i za tebe, mala *anak kampong*.”

„Ali, ona mi je prijateljica, moram da razgovaram s njom.” Moje uverenje da će se Suko brzo vratiti poljuljalo se, a to je važilo i za mene. „Morate me propustiti.”

„Piranti, idi kući pre nego što ti se majka zabrine.” Stariji *abdi dalem* sad mi je spustio i drugu ruku na rame i okrenuo me u pravcu moje kuće. „Hoćeš da te otpratimo donekle?”

Ostala sam bez reči i samo sam zbunjeno klimnula glavom. Onaj mlađi me je uzeo za ruku i tako smo se udaljili od mesta gde sam se nadala da ću pronaći svoje majmunče. Nakon nekoliko metara istrigla sam ruku iz njegove i plaćući potrčala kući.

Majka me je sačekala sedeći na prostirci od *kapoka* na kojoj smo spavale. Nije čak ni bila ljuta zbog moje neposlušnosti, već me je privukla sebi i zagrlila.

„Mama, je li istina?” s mukom sam izgovorila. „Sme li Karsina da zadrži Suka?”

„Smiri se, moja *sajang*, ispričaću ti nešto.” Malo sam se opustila. Blagim glasom majka je upitala: „Ti voliš Karsinu i njenu sestricu Djatmi, zar ne?”

„Da, valjda”, odgovorila sam s oklevanjem.

„I znaš da su one prave princeze? Da zbog toga s drugima stanuju u odajama za žene?”

„Ne, to nisam znala.”

„Karsina i Djatmi su sultanove unuke. Njihov otac biće možda jednom određen za prestolonaslednika i onda će zauzeti sultanovo mesto na tronu. Kao ženskim potomcima njima dvema se nikad neće ukazati takva čast, ali će one zato doživotno uživati privilegije.”

„Šta je to?”

„Moći će više od drugih. Moći će više od tebe zato što ti nisi princeza. Karsina može da poželi Suka jer je iznad tebe po rangu. Otkrićeš da ima još mnogo toga što ona može da odluči. Ništa ti tu ne možeš.”

Oduzela sam se. Zar nismo svi bili isti, sva deca s kojom sam se svakodnevno igrala? Majka me je zgrabila ispod pazuha i podigla me sebi u krilo. Ljuljala me je u zagrljaju kao bebu.

„Moraš to da prihvatiš. Ako budeš videla Suka u palati, ne smeš ga dozivati niti dodirivati. Zaboravi ga. Nemoj nikad na sebe navući Karsininu ili Djatminu ozlojeđenost, jer one imaju moć nad tobom. Ti i ja ne smemo javno da se razmećemo svojinom jer će nam je nepovratno oduzeti, bilo Karsina bilo njena sestra ili pak drugi članovi plemićke porodice. Bitno je da se na to navikneš jer će te to poštediti bespotrebnog bola.

Kad sledeći put budeš dobila ili našla nešto što te usređuje, neku životinju ili predmet, nebitno, čuvaj to i voli u potaji.”

Nakon kraćeg oklevanja nastavila je: „Vreme je da saznaš: ti i Karsina ste krvne srodnice. Princ Natakusuma, Karsinin stric i regent Indramajua, tvoj je otac. Samo što mi ne uživamo privilegije zato što ja nikad nisam priznata kao njegova konkubina, a ti nikad nećeš zvanično biti uvrštena u krvno srodstvo.”

Majka me je uhvatila za bradu i primorala da je gledam u oči: „Ovo sam ti sada ispričala, a ti mi obećaj da ćeš to zadržati za sebe i da nećeš nikom reći. Ti si moja *anak emas* i ni po čemu nisi manje vredna od nje. Alah je dosudio da budemo samo sluge na dvoru. Princ Natakusuma nam je pomagao dosad ali više od ovog što sada imamo nikad nećemo posedovati.”

Činilo se kao da još nešto želi da doda, ali se onda predomislila i začutala je. Opet me je podigla na noge i ispitivački me je odmerila. Znala sam da mi više ništa neće reći. Ustala je i otišla do lonca iznad užarenog ugljevlja, u kojem mi je podgrevala večeru.

Legla sam pod čaršav i sklupčala se. Nisam izgubila samo Suka, ni Karsina ni Djatmi mi više nikad neće biti prijateljice kao pre. Moraću da pazim šta im govorim. Da li je trebalo da ih se plašim? Djatmi ne, ona je bila blaga i slatka, ali baš kao i ja i ona se divila svojoj sestri. Kad sam zamislila Karsinino lice, u meni je nadošla snažna srdžba, kao vreli, sveobuhvatni talas. Nikad joj neću oprostiti krađu Suka, nikad. Ali, jedno sam znala: neću dozvoliti da se išta primeti. Niti da želim da mi vrati Suka, niti da sam tužna – a pogotovu ne da sam shvatila

kako su moje dve prijateljice višeg ranga od mene. Nastavićemo da se igramo sve dok ne budem smisla kako da kaznim Karsinu.

U toj ojađenosti, majčino priznanje ko mi je otac skoro da nije ni doprlo do mene.